

9. Хальбвакс М. Социальные рамки памяти / М. Хальбвакс; [Пер. с фр. и вступ. статья С.Н. Зенкина]. – М.: Новое издательство, 2007. – 348 с.
10. Шуман Г., Скотт Ж. Коллективная память поколений / Г. Шуман, Ж. Скотт // Социологические исследования. – 1992. – № 2. – С.47 – 60.
11. Bodnar J.E. Remaking America: Public memory, commemoration, and patriotism in the twentieth century / J.E. Bodnar. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1992. – 289 p.
12. Kaiser S. Escraches: demonstrations, communication and political memory in post-dictatorial Argentina / Susana Kaiser // Media, Culture & Society. – July 2002. – vol. 24, 4. – Pp. 499 – 516.
13. Meyer E. Memory and Politics / Erik Meyer // Cultural memory studies: an international and interdisciplinary hand-book / edited by Astrid Erll, Ansgar Nünning. – Berlin, New York: Walter de Gruyter, 2008. – Pp. 173-180.
14. Connerton Paul Seven types of forgetting / Paul Connerton // Memory Studies. – 2008. – Vol 1(1). – Pp. 59–71.
15. Pavićević Đ. Regimes of public memory: Discussion paper / Đorđe Pavićević [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://web.ceu.hu/polsci/teaching/seminarpapers/Pavicevic10.pdf>

УДК 321

Тімашова Вікторія Михайлівна,

кандидат юридичних наук,

старший викладач кафедри тактико-спеціальної підготовки
Національної академії внутрішніх справ

ДО ГЕНЕЗ ТЕОРЕТИЧНОГО КОНЦЕПТУ «ПОЛІТИЧНА СФЕРА СУСПІЛЬНОГО ЖИТТЯ»: ІСТОРІОЛОГО-КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Концепт політичної сфери розглядається у генетико-висхідній лінії, – від розпливчастих поглядів класичних антиків (китайських, еллінських і римлянських), через просвітницьку класику XVIII – XIX століть, – до більш-менш цілісних позицій сучасних російських і українських науковців. Синтезуючи доступне йому попереднє теоретичне знання на полі досліджуваного концепту, автор нічого не відкидає, а вибудовує те знання у прогресову лінію, побіжно обрамляючи його своїми рефлексіями, корекціями та пропозиціями.

Ключові слова: сфера та галузі суспільного життя, політична сфера, політична наука, політологічні методи, еволюційний та цивілізаційний підходи, теоретичний концепт, наукові дискусії, феномен пізнавальний.

Концепт политической сферы рассматривается в генетико-восходящей линии – от расплывчатых взглядов классических антиков (китайских, эллинских и римских), через просветительскую классику XVIII–XIX веков, – к более или менее целостным позициям современных российских и украинских ученых. Синтезируя доступное ему предварительное теоретическое знание на поле исследуемого концепта, автор ничего не отвергает, а выстраивает это знание в прогрессивную линию, бегло обрамляя его своими рефлексиями, коррекциями и предложениями.

Ключевые слова: сфера и отрасли общественной жизни, политическая сфера, политическая наука, политологические методы, эволюционный и цивилизационный подходы, теоретический концепт, научные дискуссии, познавательный феномен.

Conceived political sphere considered in genetic-ascendant – from vague beliefs classic antique (Chinese, Hellenic and rymlyanskyh) through educational classics XVIII–XIX centuries

– to a more or less coherent position of modern Russian and Ukrainian scientists. Synthesizing available to him prior theoretical knowledge in the field of study of the concept, the author did not reject, and builds the knowledge in pro/resolvu line passing framing him with their reflections, corrections and suggestions.

Keywords: field and the field of social life, the political sphere, political science, political science methods, evolutionary and civilizational approaches, theoretical concept, academic discussions cognitive phenomenon.

Людина, будучи істотою біологічною, все ж таки кардинально відрізняється від тваринного світу насамперед здатністю виходити за межі своєї біологічної природи і ставити перед собою такі запитання, як: "Хто я?", "Для чого живу?", "Що маю робити?" та ін. Людина – не лише природна, а й суспільна істота, яка живе в особливому світі – суспільстві, яке її й соціалізує.

Соціальна дійсність – це багатоярусна структура. Вона складається з численних сфер та галузей, що самоврядуються певними нормами і правилами суспільного життя, які – своєю чергою – безперервно створюються й вдосконалюються в багаторазових повторях, переформатуваннях і є надбанням не одного покоління людей. Соціальна дійсність значною мірою залежить від політичної сфери буття соціалізованих людей.

Політична сфера організовує суспільство за допомогою субієрархізованої правом і етикою влади, і, таким чином, вивчаючи сфери та галузі суспільного життя, ми завжди перебуваємо в просторі та контекстах полісемічного впливу самої політичної сфери на інші сфери та галузі життя, на усемислимі структури та рівні буття суспільства. У підсумковому синтезі міра та інтенсивність впливу політичної сфери на життєдіяльність людей в ім'я країни зумовлює тип суспільства, модель громадянства в ньому та форму державного устрою даної країни.

Метою статті є виявлення генези загально-вихідної проблеми смислосмісту сфер та галузей суспільного життя, виявлення формоутворюючого місця політичної сфери в контексті інших сфер суспільного життя людей. Для реалізації цієї мети акцентуємось на операційному потенціалі наступних політолого-соціологічних методів, – структурно-функціонального (Т. Парсонс, 1977), історіологічного (І.М. Варзар, 1988), сферносоціоутворюючого (Л.М. Семашко, 1992) та політико-прогностичного (О.С. Панарин, 2000). У призмі історіологічного методу відштовхуємось від думки А. Грамші про те, що політична теорія взагалі та системно-сферна концепція, зокрема, "має постійно розвиватися з тим, аби охоплювати історично плінний життєвий досвід [конкретної людності у конкретній країні]" [7, с. 86].

Першогенезою досліджуваної проблеми є думка античного китайця Конфуція (VI – V ст. до н.е.) про існування "двох нероз'єднаних сфер" – "небесної" та "піднебесної" (або земної). В силу того, що правитель (імператор) є "витвором небесної сфери", остання має політичний пріоритет над земною сферою. "Опосередковуючою галуззю" життя між сферами є *держава*. В надрах земної сфери держава метаморфозує до форми та єства *сім'ї*.

Все, що людина робить, бачить і усвідомлює як суще та реальне, – усе це є *дао*. Лао-Цзи (VI–V ст. до н.е.) зазначав, що "*дао* безтілесне та позбавлене форми", але його можна осягнути, лише уявляючи його *в образі сфери*. "*Сфера дао* – це замкнене коло, в яке вписано безмежну кількість йому подібних речей" [1, с. 182, 215]. Так з'явилося поняття "сфера" – для позначення усемислимих областей та справ людської життєдіяльності у будь-якій країні. За його допомогою, заключав свою концепцію Лао-Дзи, "за однією країною можна пізнати й Всесвіт" [1, с. 187].

Першоелементи політики у сферному розумінні істини про сутність будь-якої країни століття пізніше визначав інший китайський матеріаліст – Мен-Цзи (372 – 289 рр. до н.е.).

Він вразив сучасників і нащадків максимією величезної політологічної сили. "Найцінніше в країні – це *народ*, затим іде *влада*, а найменшу цінність має *правитель*" [1, с. 207].

У цьому висловлюванні міститься кілька ідейних відкриттів "нерозшифрованого" наукового змісту. Звернімо увагу на основні елементи даного концептуального висловлювання: (1) так звана "земна сфера" вже відірвана від "небесної сфери"; (2) правитель країни більше не є "витвором небес", а є вже висуванцем/ставлеником народу; (3) поняття "державна" відсутнє, але підтекстуально вона є, – її представляє правитель (отже, в античному Китаї – на відміну від нас – не ототожнювали "країну" і "державу" та "правителя країни" і "лідера народу!"); (4) феномен "влада" ще не розчленовано на владу авторитету, батьківську, ідейну, економічну, культурну і т.п., але чітко видно, що "влада" посідає друге місце після "народу" і (що найдивніше!) не включає до свого контексту навіть правителя країни. Ми схильні вважати, що поняття "влада" тут є – певно умовним чином – синонімом поняття "політична сфера".

Минаємо античний індійців, в "Упанішадах" яких є навіть звичні нам сьогодні поняття, – "політична наука", "політична влада", "політичне управління", "політичний патріот" та ін. Лінія наступництва у генезуванні концепту "політична сфера" оминає Індію та підводить нас до часів пізніх античних еллінів і ранніх античних римлян (IV – I ст. до н. е.). У спадок від китайців вони взяли лише думку про "дві великі сфери", – небесну та земну: небесна сфера – це плюралістична "сфера богів", а земна – це "сфера поліархічної субпідрядності". На землі й народилася *політія* – першогогенеза і політичної сфери, і правлінсько-управлінської галузі, і вмістилища дуалітету "державна – самоврядна адміністрація".

У працях еллінів **Платона** та **Аристотеля** і римлян **Полібія** та **Цицерона** відкристалізовуються досить чіткі контури феномену "політична сфера". **Платон** у книгах "Політика", "Держава" та діалозі "Філеб" конструює "політико-надбудовний" трикутник "аристократія – поліархія – демократія", а **Аристотель** у 3-й книзі "Політики" вводить до обігу поняття "державний устрій" та "політична система" [2, с. 272]. Отже, політичну сферу відкристалізовано. Залишалось визначити лише арбітра і "регулятора" її життєдіяльності, – ним визначено "етос" – у еллінів та "право" – у римлян.

Це – певний урок і для сьогоднішнього. Скажімо, при реформуванні політичної сфери українського суспільства у цю довготривалу модернізаційну роботу недоцільно "втягувати" правову систему. Бо ж це перетворює її на один з "робочих елементів" політичної сфери, – тим часом вона має залишатися її арбітром.

Після такого злету політичної думки в класичній Антиці навколо проблеми політичної сфери на ціле тисячоліття – майже цілковита тиша. Лише на початку XVI ст. теоретичний пошук навколо нашої проблеми відновив **Н. Макіавеллі**. У книгах "Державець" та "Роздуми з приводу перших десяти книг Тіта Лівія" (1513, 1517 pp.) він реанімує давньокитайську постановку питання про протистояння правителя і державно-публічної бюрократії в абстрактно взятій країні.

Н. Макіавеллі підкреслював: на якомусь етапі бюрократія створює свої політичні структури і "правила гри" і проводить свавільну політику. А тому він попереджав правителя ("Державець", гл. 18): "В політиці не існує морального суду, в політиці судять за результатами" [7, с. 218]. Це – теж урок для української сучасності: дарма, наприклад, парламентська опозиція (яка є елементом політичної системи) апріорі оголошує вибори, що відбудуться через кілька місяців, "нечесними", "фальшивими" тощо. Слід дочекатися самих виборів, – ось логічний посил діалектичного мислення!

Навіть після "прояснювальних" праць **Н. Макіавеллі** феномен політичної сфери ще довгі роки залишався "річчю в собі". Аж поки в останній чверті XVIII ст. **А. Сміт** не вказав на те, що поряд з політичною сферою в будь-якому суспільстві побутує "вимоглива сусідка та суперниця" – *економічна сфера*. В роботі "Дослідження про природу та причини багатства народів" (1776 р.) він близько підійшов до формулювання "вибухово

актуальної" й до сьогоднішнього часу думки про *політико-економічну детермінацію типу суспільного ладу* в абстрактно взятій та середньобогатій країні. Корелятивні ролі в цих модифікаційних процесах – за державою, яка за усіх умов є центральним елементом політичної сфери, але не за всіх умов є економічним суб'єктом [8, с. 879–901]. Задля цього він визначив *три способи позиціонування* політичної та економічної сфер суспільного життя людей.

По-перше. У тому разі, коли політична сфера є лінійною сусідкою економічної сфери, в ім'ярек країні поступово формується *демократичний суспільний лад*. За його умов держава майже не втручається в економічне життя суспільства, – якщо не вважати "втручанням" розробку парламентом (органом політичної влади) економіко-господарського законодавства. Майже сто років потому **К. Маркс** (у першому томі свого "Капіталу") зазначить: у такому суспільстві держава слугує "нічним сторожем" буржуазної власності від "революційних зазіхань пролетаріату".

По-друге. У тому разі, коли держава є середньо-сильним економічним власником, політична та економічна сфери "немов ділять між собою владу". За таких умов – та під владними імпульсами від держави – суспільство невмолимо поділяється на класи і верстви та поступово стає авторитаристським за основними політико-економічними ознаками. Тон суспільному життю починає задавати "авторитет економічної власності в усемислимих її формах" (пізніше його назвуть "капіталом"). Самий по собі той авторитаризм перебуває під переважаючим **впливом державно-політичної влади, тобто під політико-сферним впливом.**

Пункт *"по-третьє"* **А. Сміт** залишив найкоротше аргументованим: у країні, де "політика через державу, або держава через політику переважає економіку, – як це відбувається у східних деспотіях, – у такій країні суспільство є тоталітарним..." [8, с. 808]. Повного та адекватного істині втілення ця формула у ХХ ст. дістала в образі СРСР. А як називати суспільство, де держава панує, контролює та правом (тобто через політичну сферу) закріплює свою "керівну роль" у справах побутування усіх сфер та галузей життя (включаючи культуру, мову, сім'ю, дітонародження, мистецтво, медіапростір і т. п.), – для цього ані імені, ані першоаксіології сутності політична теорія ще не знайшла...

Але над проблемою "нейтралізації" негативного супервпливу політичної сфери (та особливо ж її серцевини – держави) вже на початку ХІХ ст. замислювався **Гегель**. Міра збагачення/збіднення народу певної країни залежить від способу взаємодії політичної держави та громадянського суспільства. Цю плідну думку **Гегель** засадував у роботі "Філософія права" (1821 р.). Аби протистояти "очерствінню" політичної сфери, з неї слід вивести державу та утворити "не-економічну тріаду" у складі: "державна – громадянське суспільство – сім'я", назвавши їх "окремими та не-економічними і не-політичними сферами". У §258 "Філософії права" **Гегель** так розшифровує свою тріаду: 1) держава є "альтруїстичною сферою над усім і усіма"; 2) громадянське суспільство є "особливою сферою суто економічної самодіяльності", зрештою, 3) сім'я є "сферою приватного інтересу, часткового альтруїзму та свободи" [7, с. 73].

Таким чином, епоха європейської Просвіти почала відточувати думку про те, що дуалітет "економічний статок – духовна свобода" перебуває в якомусь невиразному просторі між політичною надбудовою та громадянським фундаментом будь-якої країни. Над цією каденцією замислювалися французи **А. де Сен-Сімон** і **Ж. Мішле**, угорці **Ф. Деак** і **Л. Телекі** та ін. Під середину ХІХ ст. в багатьох країнах сформулювалася народно-філософська фацетія: матеріальне багатство/злиденство окремих людей та цілих народів залежить не стільки від сильної політичної руки/волі, скільки від світлої духом/знаннями голови. В українському фольклорі того часу фацетія зазвучала у брутально-діалоговій формі: – Чому ж ти бідний? – Бо ж дурний. – А чому дурний? – Бо ж бідний. Земне коло замкнулося, і мінімально мислячій людині залишалося звернутися ... до Бога: "Зверни свої ласки й щедроти на люд свій...", "Дай нам свободу...", "Україну

храни..." і т.д. Таким був відчайдушний хід думок **М. Вербицького**, **П. Чубинського** та ін.

Але ця безвихідь відчувалася не скрізь. У просвітній (та тільки-но, 1870 року, об'єднаній) Німеччині соціолог **Ф. Тьонніс** – наперекір усьому – повернув європейську думку знову у бік політичної сфери. Але не безпосередньо, а ... опосередковано. 1878 року у книзі "Спільнота і спільність" він щодо цього здійснив два теоретичних відкриття. **По-перше**, він помістив між політичною та економічною сферами нову – **духовну сферу**, включаючи до її контекстного змісту духовну свободу, громадянські вільності, політичне мислення, цінності демократії, незаангажовані релігійно-етичні орієнтації, етнокультурні надбання століть і т. п. **По-друге**, **Ф. Тьонніс** винайшов антипод тоталітаристській політиці взагалі. Це – система низовонародних інституцій, організацій, об'єднань та протополітичних партій. Усю цю сукупність "не-політичних" і навіть аполітичних формацій самоврядного гатунку всередині ХХ ст. **Т. Парсонс** назвав "**соціальною системою**". Про неї у нас інде й сьогодні чомусь ... забувають.

Політико-сферні та духовно-сферні матерії не оминають економічну сферу, а пронизують її двома стрижневими факторами, – "**політичною волею**" та "**духовно-творчим мисленням**". І це стосується усіх у конкретному суспільстві, – і правлячих "верхів", і підврядованих "низів". На цій підставі **Ф. Тьонніс** залишив усім нам установчу максиму: "...Слід цінувати **волю** лише остільки, оскільки в ній міститься **мислення**, а мислення, – оскільки в ньому міститься **воля**" [9, с. 346]. Звертаючись до українського сьогодення, один сучасний дослідник зауважує: в недавні "помаранчеві часи" в надрах усіх суспільних сфер майже не було зрілих проявів ані політичної волі, ані творчого мислення, спрямованих на те, щоб у бік позитиву щось змінилося в житті суспільства, – внаслідок чого країна "дедалі більше стала нагадувати Кайдашеву сім'ю, і "маленьким українцям" чимдалі у ній неміч жити стає" [4, с. 29].

Кілька років після **Ф. Тьонніса** австріяк, етносоціолог **К. Реннер** (він же – і **Р. Шпрінгер**, і **Синоптикус**), звертаючись суто до реалій багатонародних суспільств, до вже виявлених трьох сфер додав четверту – **етнокультурну сферу**. Оскільки дане питання безпосередньо торкається політичної сфери багатонародних країн (серед яких – і сьогоденна Україна), варто прослідкувати за ходом думки знаного теоретика і політика (**К. Реннер** неодноразово призначався міністром закордонних справ, прем'єр-міністром, а в 1945–1950 рр. був Президентом Австрії).

У двох своїх різноакцентних за назвою працях, – "Держава і нація" (1899 р.), "Нація і держава" (1918 р.) та у перевиданні останньої 1937 року **К. Реннер** сформулював (та неодноразово модифікував) "парадокс квадратури кола", який бентежить мислячі голови й дотепер та який у нинішній Україні найвідчутніше дав про себе знати в етнополітикомовних колізіях 2012 року. "Постулати нації і держави відносяться один до одного як квадрат до кола: квадратури кола ніким не знайдено. Так само ніколи не буде знайдена чудодійна формула, що усуне тертя між державою і націями" [11, S. 69–70].

Крізь призму досліджуваної проблеми у цьому парадоксі варта уваги й досі актуальна думка: у поліетнічному суспільстві не тільки титульний, а й кожний меншинський народ-етнос – попри глибини історичних корінь його буття на цій землі, його фізичний масив та рівень соціально-економічного та політико-культурного розвитку, – кожний з них має загальногуманне право на будівництво у цій країні свого багатосферного соціуму [4, с. 34–35]. Неспроможність або ж небажання політичного керівництва даної багатонародної країни рахуватися з цим етносоціополітичним об'єктивом, – це є факторним джерелом **нескінченної серії у цій країні політичних революцій**.

На дану революціолого-катастрофну обставину стосовно СРСР вперше рельєфно звернув увагу французький "єврокомуніст" **Р. Гароді** (зокрема, в книгах "Великий поворот соціалізму", 1969 р., "Вся правда", 1970 р., "Марксизм у ХХ столітті", 1972 р. та

ін.). Окрім багато чого іншого, він застерігав радянських учених і політиків від спокуси – "задля простоти аналізу" – "ототожнювати аж до повного злиття" політичну та етнічну суспільні сфери. З огляду на багатонародний Радянський Союз, він вбачав у цьому "гниле джерело катастрофного зникнення в гіпотетичній перспективі" і СРСР, і КПРС [10, р. 38–39]. (В дужках зазначимо: двадцять років потому, на рубежі 80-х і 90-х років, прогноз **Гароді** справдився. Але показово те, що ані в докатастрофному СРСР, ані в суверенних Росії та Україні до застереження стосовно "злиття" політичної та етнічної сфер не прислухалися й не прислуховуються. Стосовно України можна зазначити й таке: "політико-мовні колізії" 2012 року – це тривожний "сигнал із минулого" на адресу поточного українського сьогодення.)

Повернемось до діалогу "єврокомунізм" – політикум СРСР". Чи прислухалися тоді до досить резонних застережень **Р. Гароді**? Аніскільки. Судячи з усього, на найвищих щаблях політикуму до "єврокомуністичних" підказок поставилися нехтувальницьки у чисто політико-кратологічному сенсі (на кшталт "це не їхня справа!), а в науково-пізнавальному сенсі все ж вирішили зреагувати: мовляв, нехай політичні суспільствознавці займаються цими сферами, а ми поспостереігаємо й за ними, й за політико-етнічною ситуацією в країні... (Останні "спостереження" й синтезувалися у знамениту констатацію **М.С. Горбачова**: "Ми не розуміємо закономірностей, за якими розвивається наша країна" [6, с. 313], яка й стала одним з імпульсів до проголошення "революційної перебудови"...))

Уже протягом 70 – 80-х років міркуваннями "на полях" сферної проблеми у багатонародній країні зайнялася група солідних і різнопрофільних вчених-суспільствознавців на чолі з секретарем ЦК КПРС з науково-ідеологічної роботи Компартії **М.А. Суловим**. Найрельєфніше – та "найdotичніше до теми" – проявили себе двоє, – москвич **В.С. Барулін** (1982 року випустив друком книгу "Сферы общественной жизни") та лєнінградець **Л.М. Семашко** (уже після розвалу СРСР, 1992 року випустив друком книгу "Сферный подход"). Перше, що впадає в око: дані автори майже цілком абстрагувалися від світового теоретичного досвіду століть і тисячоліть багатьох і багатьох народів і країн різностадійної цивілізаційної зрілості, від досвіду сотень дослідників за останні три тисячі років. Виявилось, що переважаючою методологічною базою (особливо ж для **В.С. Баруліна**) була марксистсько-лєнінська теорія соціального розвитку, а праксеологічним фоном (для обох) слугував політико-етнокультурний досвід Росії та СРСР.

І все ж, цих авторів об'єднує кілька спільних дослідницьких рис. Зокрема: (1) обидва акцентувалися на багатонародному суспільстві царської Росії та соціалістичного СРСР, але переважно орієнтувалися на історико-теоретичний досвід лєдь не одного великоруського народу; (2) обидва виділяли безмежну кількість сфер суспільного життя, не вказуючи на їхню структуру та соціально-політичний зміст; (3) обидва під час аналізу емпіричного матеріалу, як правило, обходилися без теоретичної методології та концентрувалися на "правилах мислення у рамках здорового глузду"; (4) обидва фактично спромоглися легалізації диктату політичної сфери над усім і вся в суспільному житті величезної та штучно скроєної країни. У підсумку, попри риторичні поклони авторів на адресу "народної демократії", "поліетнічної федерації братніх народів" та "відкритого економічного ринку", – швидкий розпад СРСР фактично довів теоретико-методологічну неспроможність самої "полісферної концепції".

Слідом за вказаними російськими вченими крокував український дослідник **І.М. Варзар**. У низці малоформатних робіт 80 – 90-х років, особливо ж у монографії 1994 року [3, с. 63–68], а найбільш цілісно – в авторському підручнику 2011 року [5, с. 50–61, 274–280] сферна концепція взагалі та концепція політичної сфери, зокрема, зазнали оновленого трактування та методологічного переосмислення. Усім цим, вважаємо, відкрито нову фазу дослідження нашої теми. Наші ж новели, додатки й коментарі до

створеного теоретико-методологічного концепту "політична сфера" – предмети наступних публікацій.

Література:

1. Антология мировой философии. – В 4-х томах. – Том 1: Философия Древности и Средневековья. – Часть 1. – М. : Мысль, 1969. – 276 с.
2. Аристотель. Сочинения. – В 4-х томах. – Том 4. – М. : Мысль, 1977. – 408 с.
3. Варзар І.М. Політична етнологія як наука: історіологія, теорія, методологія, праксеологія. – К. : Школяр, 1994. – 224 с.
4. Варзар І.М. Проблема співвідношення етноісторичної нації, політичної нації та політичного класу в історії політичної думки Європи Нового та Новітнього часів: теоретико-історіологічні синтези // Науковий Часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. – Серія 22: Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. – 2009. – Вип. 1. – С. 22–38.
5. Варзар І.М. Політична етнологія. Пропедевтичний курс. Авторський підручник. – К.: Персонал, 2011. – 354 с.
6. Горбачёв М.С. Жизнь и реформы. – В 2-х книгах. – Книга 2. – М.: Новости, 1995. – 656 с.
7. Энциклопедия политической мысли / За ред. Д. Миллера. – К.: Дух і Літера, 2000. – 472 с.
8. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / Пер. с англ. – М.: ЭКСМО, 2007. – 960 с.
9. Филиппов А.Ф. Тённис Фердинанд. – В изд.: Современная западная социология. Словарь / Рук. авт. колл. Ю.Н. Давыдов. – М. : Мысль, 1990. – 308 с.
10. Garaudy R. Toute la vérité. – Paris, 1970. – 322 p.
11. Synoptikus (K. Renner). Staat und Nation. – Wien, 1899. – 380 S.

УДК 329.055.4(477):32.001.1

Рудень Денис Миколайович,
аспірант кафедри політичних наук
Інституту політології та права
Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова

ЛІВИЙ РУХ В ПОЛІТИЧНОМУ ЖИТТІ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: УЗАГАЛЬНЕННЯ ПОГЛЯДІВ ТА ФОРМУВАННЯ ПОЛІТОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ

Стаття присвячена місцю лівого руху в політичному житті сучасного українського суспільства. Особлива увага звертається на позиції вчених та політиків, а також суб'єктів політичної системи України, що дало змогу запропонувати вирішення проблем лівого руху в політичному житті сучасного українського суспільства.

Ключові слова: лівий рух, сучасне українське суспільство, політична система, політична партія.

Статья посвящена месту левого движения в политической жизни современного украинского общества. Особое внимание уделяется позиции ученых и политиков, а также субъектов политической системы Украины, что позволило предложить решения проблем левого движения в политической жизни современного украинского общества.

Ключевые слова: левое движение, современное украинское общество, политическая система, политическая партия.